

*Tanrıverdiyev Qalib Əziz oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi
yanında Dövlət Vergi Xidmətinin Tədris Mərkəzi
Email: qalib.atanriverdiyev@taxes.gov.az*

AZƏRBAYCANDA QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN İXRAC POTENSİALININ İNKİŞAFININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Son zamanlar dünya iqtisadiyyatında baş verən proseslər, inflyasiyanın gücləndirilməsi meylləri hər bir ölkənin qeyri-neft sektorunun inkişaf potensialının gücləndirilməsi sahəsində mahiyyət etibarı ilə çətin, prinsip etibarı ilə yeni və praktikada əvvəllər müşahidə olunmayan yeni vəzifələrin həlli zərurətini meydana çıxarır. Bu gün qloballaşan dünya iqtisadiyyatında xüsusilə də ərzaq məhsullarının, gündəlik tələbat mallarının qiymətini kəskin şəkildə artması müşahidə edilir. Bu proseslərə, şübhəsiz ki, obyektiv xarakter daşıyan iqtisadi amillərlə yanaşı, dünyada baş verən geosiyasi münaqişələr və müharibələr də təsir göstərir. Digər tərəfdən isə, dünyada müşahidə olunan global istiləşmə, iqlim dəyişiklikləri istər-istəməz karbohidrogen ehtiyatlarının səmərəli istifadə edilməsini müasir dünya iqtisadiyyatının imperativlərinə çevirir. Bu isə öz növbəsində, hər bir ölkənin qeyri-neft sektorunun müasir tələblər səviyyəsində inkişafını tələb edir.

Son zamanlar, Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində uğurlu nailiyyətlər əldə edilmişdir. Bu nəticələr, bir tərəfdən qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının, digər tərəfdən isə qey-

ri-neft sektoru üzrə vergi daxilolmalarını əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır.

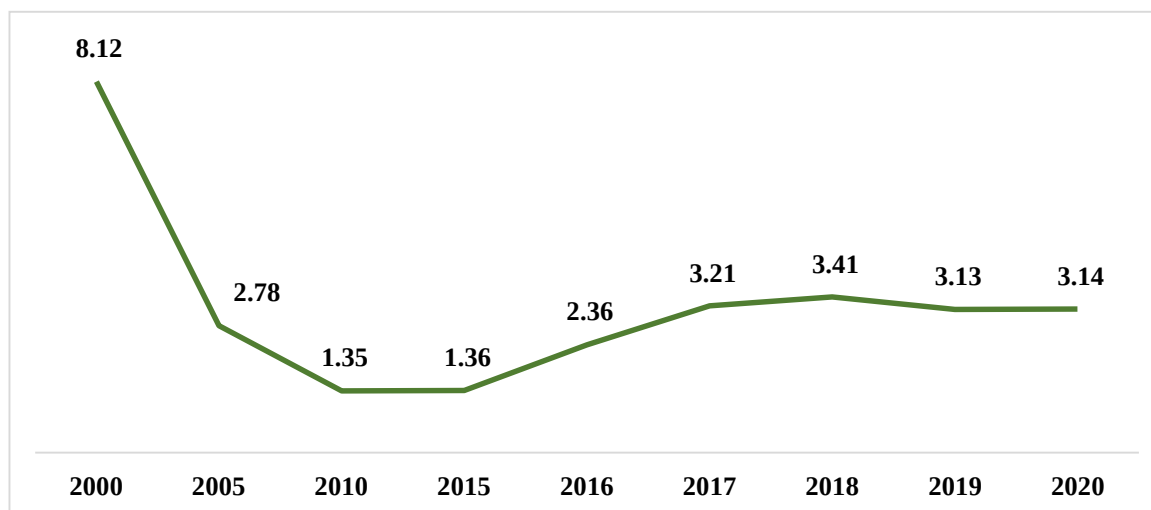
Belə ki, 2021-ci ildə vergi daxilolmaları əvvəlki ilə nisbətən 15,5 faiz artaraq 8.5 mlrd. manat təşkil etmişdir. 2021-ci ildə vergi proqnozlarının icrası 117,7 faiz təşkil etmişdir. Qeyri-neft sektoru üzrə vergi daxilolmaları 6,4 mlrd. manat təşkil edərək əvvəlki illə müqayisədə 13,5 faiz artmışdır. Qeyri-neft sektoru üzrə proqnozların icrası 112,2 faiz təşkil etmişdir. Çox sevindirici məqamlardan biri ondan ibarətdir ki, özəl sektordan vergi daxilolmaları 6,4 mlrd. təşkil edərək əvvəlki illə müqayisədə 24 faiz artmışdır. Göründüyü kimi, özəl sektordan vergi daxilolmaları bütün vergi gəlirlərinin 81 faizini təşkil etmişdir. Bütün bu göstəricilər həyata keçirilən uğurlu iqtisadi islahatların nəticəsi olmuşdur. Vergi daxilolmalarının artması bir tərəfdən büdcə gəlirlərinin formalaşmasına, digər tərəfdən isə əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə birbaşa təsir göstərir.

Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın müasir mərhələsində əsas vəzifələrdən biri də iqtisadiyyatın diversifikasiyası ilə bağlı qeyri-neft sektorunun inkişafı və onun ixrac potensialının gücləndirilməsindən ibarətdir. Qeyri-neft sektorunun inkişafı bir tərəfdən respublikanın ixrac potensialının inkişafına təsir göstərir, digər tərəfdən isə əmək tutumlu sahələr olduğuna görə yeni iş yerlərinin açılmasına və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə şərait yaradır.

Azərbaycanda əhalinin məşğulluq sektoru ilə bölgüsündə kənd təsərrüfatı xüsusi rol oynayır. Kənd təsərrüfatı sahələri arasında qeyri-neft sektorunun və emal sənayesinin inkişafında tütüncülüyn inkişafı mühüm əhəmiyyətə malikdir. 2020-ci ildə baş vermiş pandemiya nəticəsində dünyanın demək olar ki, bütün ölkələrində və o cümlədən, Azərbaycan Respublikasında da iqtisadi göstəricilərdə azalma trendləri müşahidə edilmişdir.

Hal-hazırda Azərbaycanda kənd təsərrüfatının inkişaf dinamikası yüksək olduğuna görə bu sahədə emal sənayesinin inkişafı və sonradan emal edilmiş məhsulların ixracı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan, tütüncülük sahəsinin mövcud vəziyyətinin təhlili və onun əsasında təkliflərin verilməsi vacib məsələlərdən biridir. Bir faktı da xüsusilə də qeyd etmək lazımdır ki, uzun illər, o cümlədən, Azərbaycanın Sovetlər Birliyi tərkibində mövcud olduğu dövrdə də, tütüncülük ənənəvi olaraq əhalinin (kənd əhalisinin) gəlirlərini formalaşmasında xüsusi rol oynamışdır. Lakin, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdiyi illərdə iqtisadi əlaqələrin qırılması və digər obyektiv sosial-iqtisadi amilləri və bəzi hallarda subyektiv faktorların təsiri altında bu sahə inkişafdan geri qalmışdır.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və ixracı qeyri-neft sektorunun prioritet inkişaf istiqamətləri nəzərə alınmaqla ən mühüm sahələrdən biridir. Ənənəvi olaraq kənd təsərrüfatı məhsulları içərisində tütüncülük və onunla bağlı emal olunan məhsullar xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Belə ki, Qrafik 1-dən göründüyü kimi, son 20 il ərzində, Azərbaycanda tütünün əkin sahəsi 8.2 ha 3.14 ha qədər azalmaqla bu azalma tempi təqribən 2.5 dəfə təşkil etmişdir.

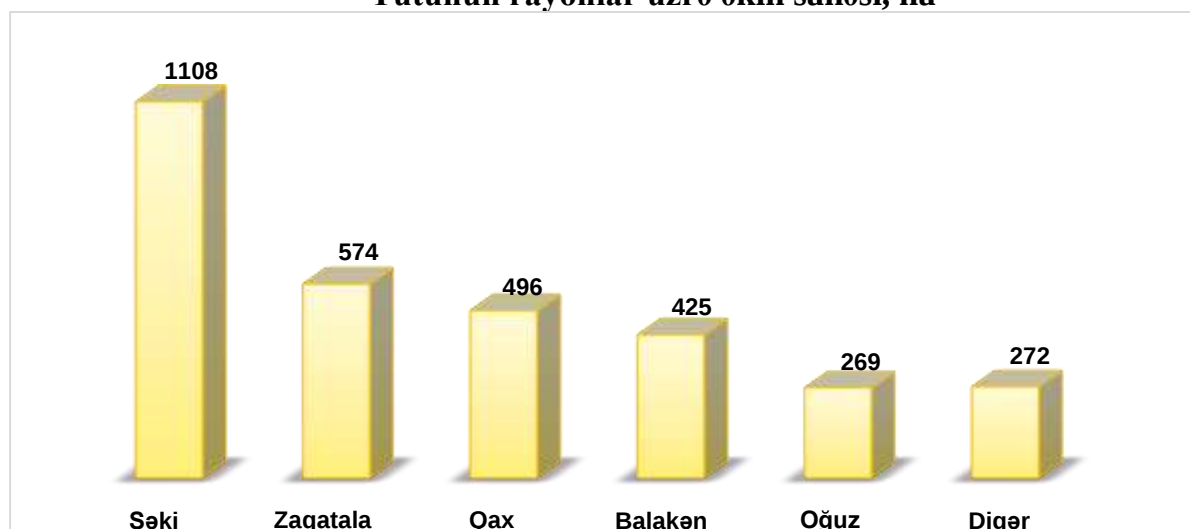
Qrafik 1.**Azərbaycanda tütünün əkin sahəsi, min ha**

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Bununla belə, əkin sahələrinin azalmasının əsas səbəblərindən istehsal olunan məhsulların dünya bazarında rəqabət qabiliyyətinin aşağı olmasına baxmayaraq, son 5 ildə əkin sahələri 2.3 dəfə artmışdır.

Son illərdə əkin sahələrinin artımında müşahidə olunan artım templəri bu sahəyə dövlət tərəfindən həyata keçirilən Proqramlarla bağlı olmuşdur. Bununla belə, 2017-2020-ci illər ərzində əkin sahələrinin həcmində belə böyük bir dəyişiklik müşahidə edilməmişdir.

Eyni zamanda, Diaqram 2-də tütün sahələrinin rayonlar üzrə bölgüsü göstərilmişdir. Belə ki, 2020-ci ildə cəmi tütün əkinlərinin 35,2%-i Şəki, 18,3%-i Zaqatala, 15,8%-i Qax, 13,5%-i Balakən, 8,6%-i Oğuz, 8,7%-i isə digər rayonların payına düşmüşdür (Diaqram 2),

Diaqram 2.**Tütünün rayonlar üzrə əkin sahəsi, ha**

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Diaqram 2-dən göründüyü kimi, tütün sahələrinin bölgüsündə Şəki rayonu xüsusi yer tutmuşdur. Bununla belə, 2-ci yerdə mövqe almış Zaqatala rayonu üzrə əkin sahələrinin həcmi Şəki rayonundan iki dəfə aşağı olmuşdur. Eyni zamanda, Qax, Balakən və Oğuz rayonlarında da tütünçüləklə bağlı əkin sahələri mövcud olmuşdur.

Hal-hazırda Azərbaycanda tütün məhsullarının istehsalı və idxalı aksiz vergisinə cəlb olunmuşdur. Yalnız 2021-ci ildə tütün məmulatlarının istehsalı və idxalından əldə edilən aksiz məbləğləri 396 mln. manat təşkil etmiş, bu isə aksizlərdən daxil olan vergi gəlirlərinin 42%-ni, ümumi vergi daxilolmalarında isə 4%-ni təşkil etmişdir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, vergi ödəyicilərinin böyük əksəriyyətini təşkil edən sadələşdirilmiş vergi ödəyiciləri tərəfindən ödənilən sadələşdirilmiş verginin məbləği 295 mln. manat olmuş və bu isə ümumi vergi daxilolmalarında 3%-ni təşkil etmişdir.

Bu müqayisələr sübut edir ki, dövlət büdcəsinin əsas gəlir mənbəyi hesab olunan vergi daxilolmalarının artmasında tütünçülüyn inkişafı xüsusi önəm daşıyır.